

Wat kan de contextuele benadering betekenen voor het pastoraat?

Jaap van der Meiden

Inleiding

Iedereen is geboren temidden van een familie. Ouders, mogelijk broers en zussen, ooms, tantes, noem maar op. Zo'n familie geeft je een plek in de wereld, je hoort ergens bij. Met name mensen die, bijvoorbeeld vanwege adoptie, geen enkele familie lid kennen, kunnen vertellen hoe ontheemd dat voelt. Maar zo'n familie kan nog oneindig veel meer betekenen. Maar hoe waardevol ook, vermoedelijk weet iedereen wel te vertellen hoe lastig het soms kan zijn om op een goede manier vorm te geven aan familierelaties. Ze kunnen soms als knellend en belastend worden ervaren. Mensen, werkzaam binnen het pastoraat kunnen daar over meepraten. Lastige familie of ouder-kind relaties komen regelmatig op tafel. Om nog maar niet te spreken over het klemmende appèl dat het gebod 'eert uw vader en uw moeder' daarbij op mensen kan doen.

Het contextuele denken, ontwikkeld door de Hogaars-Amerikaans psychiater en gezinstherapeut Ivan Boszormenyi Nagy, handelt met name over deze relaties, en de moeilijkheden die zich binnen die relaties kunnen voordoen. Reden voor de Christelijke Hogeschool Ede om op vrijdag 22 april een studiedag te organiseren rondom de vraag: wat kan de contextuele benadering betekenen voor het pastoraat? Vooruitlopend op die dag, en geboeid door de gedachte dat het pastoraat wellicht verrijkt kan worden door het contextuele denken, sta ik in deze bijdrage stil bij wat het contextuele denken inhoudt. En uiteraard wil ik eveneens, zonder daarmee het gras voor de voeten van de organisatoren van de genoemde studiedag te willen wegmaaien, stil staan bij de betekenis die deze benadering kan hebben voor het pastoraat. Wellicht is deze bijdrage daarmee een warme aanbeveling voor de contextuele benadering en deze studiedag.

Denken vanuit de context

Normaal gesproken groeit iedereen op temidden van zijn familie, veelal bij de eigen ouders. Juist het feit dat wanneer dat niet gebeurt, we spreken we over een uitzonderlijke situaties, maakt duidelijk hoe het eigenlijk hoort te gaan. Ik zou in dit verband zelfs willen spreken van een scheppingsorde: kinderen worden geboren uit ouders en binnen een familie. Blijkbaar is dat de beste omgeving voor kinderen om groot te kunnen groeien. Binnen dat gezin ontvangen ze wat ze nodig hebben, zowel voor hun lichamelijke ontwikkeling, als ook voor hun emotionele, hun psychische, hun geestelijke ontwikkeling. Ouders vervullen wat dat betreft de belangrijkste rol in de ontwikkeling van kinderen. Door hun manier van opvoeden, hun zorg, hun bemoediging en stimulans, door hun voorbeeldgedrag groeien kinderen op tot volwassen mensen die vervolgens weer de ouders kunnen worden van de volgende generatie.

Binnen deze opeenvolging van generaties is uiteraard ook sprake van het doorgeven van zaken die in de loop der jaren tot het 'erfgoed' van de familie zijn gaan behoren. Gewoonten, ideeën over wat goed en fout is, politieke of godsdienstige overtuigingen, patronen en gedachten over hoe om te gaan met mensen van buiten de familie, etc. Veel zaken binnen dit erfgoed zijn duidelijk zichtbaar en bekend, maar er is dikwijls ook een heel scala aan verwachtingen en gewoonten die minder bekend of bewust zijn. Voor ieder kind dat binnen een willekeurige familie geboren wordt ligt zo'n erfgoed klaar. Het maakt je tot deel van, en het geeft je een plaats binnen de familie en binnen de opeenvolgende generaties. Het geeft je een context.

De grondlegger van de contextuele benadering, veelal aangeduide als Nagy (spreek uit: Nodzj) is geïnteresseerd geraakt in de betekenis die deze context heeft op het functioneren van mensen. Hij heeft woorden gegeven aan de bijzondere betekenis die met name ouders en kinderen, maar breder ook familieleden voor elkaar hebben. Het contextuele denken gaat er van uit dat mensen in belangrijke mate worden gevormd door hun context en dat kinderen met name gevormd worden door hun ouders en familie. Daarbij speelt de geschiedenis een belangrijke rol, aangezien ouders ook kind zijn geweest, en de wijze waarop ze nu ouder zijn alles te maken heeft met hún ontwikkeling en opvoeding, alles te maken heeft met hún context. Het contextuele denken beklemtoont daarom ook dat ieder

kind, eenmaal volwassen geworden, staat voor de taak om zijn opvoeding en ontwikkeling, om zijn verbondenheid met zijn familie en context tot zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen. Ieder mens moet leren keuzes te maken, verantwoordelijkheid te dragen, relaties aan te gaan, initiatieven te nemen, kortom: ieder volwassen geworden mens staat voor de taak het leven op zich te nemen op een wijze die past bij wie hij of zij wil zijn. Contextuele benadering gaat dus om de vraag: hoe kan een mens, met inachtneming van zijn verbondenheid met zijn ouders, zijn gezin van herkomst en zijn familie, zich ontwikkelen tot een zelfstandig functionerend en verantwoordelijk medemens. Of, om het in meer contextuele terminologie te vatten: hoe kan de mens de juiste balans vinden tussen op gepaste wijze zorg dragen en zorg ontvangen.

De relationele werkelijkheid

Contextuele benadering beschouwt de mens dus als 'mens in relatie'. In relatie met zijn geschiedenis, in relatie met zijn ouders, zijn familie, maar ook in relatie tot zijn 'gekozen' relaties (echtgenoot, collega's, vrienden) en, niet in het minst, in relatie tot de volgende generatie. Om iets meer grip op die relationele werkelijkheid te kunnen krijgen, worden 4 dimensies onderscheiden¹:

De dimensie van de feiten. Binnen deze dimensie vallen objectief waarneembare feiten als erfelijkheid, lichamelijke eigenschappen, gebeurtenissen in het leven van de persoon zoals echtscheiding, adoptie, invaliditeit, werkloosheid, armoede, oorlog, enz.

De dimensie van de psychologie. Binnen deze dimensie onderscheiden we als datgene wat zich in het individu afspeelt aan behoeften, gevoelens, gedachten, fantasieën en motivaties. Het gaat dan over persoonlijkheidseigenschappen, afweermechanismen, ego-sterkte, enz.

De dimensie van de interacties. Hier handelt het over de patronen van waarneembaar gedrag en communicatie tussen personen: Gezinsstructuren, systeemregels, feedbackmechanismen, zondebokmechanismen, coalitievorming, enz.

De dimensie van de relationele. Hierbij gaat het om de eerder genoemde balans, het evenwicht tussen het geven en ontvangen van gepaste zorg. Hier gaat het dus om de verbinding tussen de invloed van vorige generaties op het individu en de wijze waarop deze invloed gebruikt wordt voor de wijze waarop een mens zijn leven vorm geeft, en welke invloed dat vervolgens heeft op volgende generaties.

Deze laatste dimensie staat centraal binnen het contextuele denken. De andere dimensies zijn uiteraard evengoed van belang, maar als de relationeel-ethische dimensie met de drie andere dimensies wordt verbonden, biedt dat een kader van waaruit we meer begrip kunnen krijgen voor, en inzicht kunnen krijgen in verikkelingen die zich bij mensen en binnen menselijke relaties kunnen voordoen. En uiteraard biedt het meer mogelijkheden voor het vaststellen van helpende maatregelen of strategieën.

Loyaliteit

Ter illustratie wil ik een kernbegrip uit de dimensie van de relationele ethiek kort toelichten: Loyaliteit. Loyaliteit is misschien wel één van de belangrijkste krachten in het leven van mensen, kind of volwassen. Loyaliteit kan worden gedefinieerd als: het kiezen voor een persoon, het willen voldoen aan zijn verwachtingen en het rekening houden met zijn belangen². Of anders geformuleerd: Loyaliteit houdt in dat mensen vóór alles trouw zijn aan die mensen die van (veel) betekenis zijn (geweest). Omdat ouders van oneindig grote betekenis zijn voor kinderen, en omdat de band tussen ouders en kinderen onverbreekbaar is (nooit houdt men op de moeder of vader van dat kind te zijn, en nooit houdt men op de zoon of dochter van die ouders te zijn) is ook de loyaliteit onverbreekbaar (de contextuele benadering spreekt in dit verband van verticale loyaliteit). Spreekwoorden als 'het bloed kruipt waar het niet gaan kan' en 'het hemd is nader dan de rok' refereren aan deze loyaliteit. Loyaliteit is daarmee ook niet zozeer een gevoel, maar veel meer een gegeven, iets wat in de ouder-kind relatie is ingeweven. Maar mensen ontwikkelen in de loop van het leven ook loyaliteit naar anderen: vrienden, werkgevers, partners (zogenoemde horizontale loyaliteit). Als deze loyaliteit in botsing komt met de loyaliteit naar ouders, spreken we van een loyaliteitsconflict. Loyaliteitsconflicten zijn eigen aan het leven zelf en dragen bij aan het proces van zelfstandig worden van kinderen. Dergelijke conflicten hebben het nodig dat ieders belangen op respectvolle wijze worden meegewogen in de uiteindelijke oplossing. Daarbij kunnen de belangen van ouders: zorgen dat het kind blijft voldoen aan de verwachtingen of verlangens van de ouders, botsen met de belangen van het kind: eigen keuzes kunnen maken. Vanuit de contextuele benadering wordt gezegd dat als dergelijke botsingen onopgelost blijven en leiden tot een verstoorde, of zelfs tot het verbreken, vermijden of ontkennen van de loyaliteit naar ouders, dit ernstig lijden kan veroorzaken in andere, horizontale relaties met bijvoorbeeld de partner of de kinderen. Zo kan de loyaliteit naar ouders mensen belemmeren op een juiste wijze de verantwoordelijkheid te nemen voor eigen kinderen. Het is interessant om het vijfde gebod daar eens naast te leggen, waar ge-

zegd wordt dat het loon op het eren van ouders eruit bestaat dat de mens goed zal gaan. Andersom zal het dus ook wel kloppen? Een mooi thema voor de studiedag in Ede.

Omdat loyaliteit een zo belangrijke dynamiek in het leven van mensen is, accentueert de contextuele benadering dan ook het belang van een goede 'loyaliteitenhuishouding'. Een mens is ingeweven in een web van loyaliteiten, waarbinnen hij voortdurend keuzen moet maken. Van belang is daarbij dat hij vrijheid heeft om ook daadwerkelijk te kunnen kiezen voor die relaties, die belangen die op dat moment voor hem van belang zijn. Daartoe is het van belang dat de verticale loyaliteit zich heeft ontwikkeld van de loyaliteit van het afhankelijke kind tot een volwassen loyaliteit, de loyaliteit van een zelfstandig, volwassen kind.

Pastoraat

Er is nog veel meer te zeggen over de concepten van waaruit de contextuele benadering naar mensen in relaties kijkt, maar dat laat de mij toegemeten ruimte niet toe. Ik wil nu alvast iets zeggen over de bruikbaarheid van dit denken voor het pastoraat. Pastoraat houdt zich bezig met de zorg om mensen, voornamelijk waar het hun relatie met God betreft. Althans, dat is met wat grote passen uitgemeten de plaats van het pastoraat in het totale veld van zorg om mensen. Omdat pastoraal werkers vertrouwelijke gesprekken met mensen voeren, komen zij als gezegd ook in aanraking met relationele perikelen tussen ouders en kinderen, tussen familieleden. Alleen daarom al zou ik willen zeggen dat het pastoraat zeker met het contextuele denken verrijkt zou kunnen worden, aangezien het een benaderingswijze biedt die handvaten geeft om met deze ingewikkelde thematiek aan het werk te kunnen. Ik zal proberen dat iets concreter te maken.

Indien een pastoraal werker zich in deze materie verdiept heeft, zal hij beter in staat zijn te signaleren dat verstoringen in die zogenaamde relationele ethiek wellicht oorzaak zijn van de moeilijkheden die mensen ervaren. Ook het zicht op en de relatie met God kan bijvoorbeeld zeer vervormd zijn vanwege een verstoorde ouder-kind relatie. Het stil staan bij, en erkenning geven voor de zwaarte van deze problemen kan voor de pastorant als bemoediging worden ervaren. Het kan hem zelfs de moed geven er mee aan de slag te gaan.

Een van de belangrijkste dingen echter die een pastoraal werker kan leren van de contextuele benadering is rekening te houden met loyaliteit. Juist omdat ieder mens zo verweven is in dat web van loyaliteiten, heeft dat een grote betekenis in het leven. Met name de loyaliteit naar eigen ouders en eigen familie is van onderschat grote invloed. Als het gesprek gaat over relaties, is het daarom van groot belang een zogenaamde loyale context te creëren: een sfeer, een klimaat waarin de pastorant ervaart dat hij dingen over zijn eigen ouders kan vertellen, zonder dat hij daarmee zijn ouders veroordeelt. Soms vertellen pastoranten vreselijke dingen over hun ouders. Blij dat er iemand is die naar ze luistert. Het gevaar is daarbij dat pastoraal werkers vanuit hun begrip voor de ernst van de situatie teveel meebuigen. Het helpt de pastorant echter veel meer als hij aan de houding van de pastoraal werker ervaart dat deze de ouders niet laat vallen. Omdat daarmee de loyaliteit van de pastorant ook niet in gevaar komt en hij weet dat het vertrouwd is om de moeilijke relatie nader te onderzoeken. Zou hij zich achteraf echter zich schuldig voelen over zijn openheid, dan zal hij de volgende keer meer op z'n hoede zijn en is de betrouwbaarheid binnen de pastorale relatie aangetast. Uiteraard is het niet eenvoudig om deze houding eigen te maken. Binnen het contextuele denken maakt het deel uit van de meeromvattende grondhouding van meerzijdige partijdigheid.

Tenslotte

De contextuele benadering is een veelomvattend gedachtegoed dat, als gezegd, zich niet binnen de toegemeten ruimte van een artikel als dit toereikend laat uitleggen. Toch heb ik getracht enkele waardevolle aspecten van dit denken in beeld te brengen. Omdat ik er van overtuigd ben dat het inderdaad een belangrijke aanvulling kan zijn voor hen die binnen het pastoraat werkzaam zijn. Het artikel mag daarom gerust gelezen worden als een uitnodiging om naar Ede te komen. Maar meer nog hoop ik pastoraal werkenden geïnteresseerd te hebben voor het contextuele denken als aanvulling op hun eigen deskundigheid. Ik kan vanuit mijn praktijk als docent en vanuit mijn praktijk als contextueel therapeut zeggen dat de inzichten die deze benadering ons kan bieden een verrijking zijn voor het denken over de mens. Maar niet in de laatste plaats wil ik ook graag wijzen op het feit dat deze benadering zich uitermate goed verhoudt tot bijbelse uitgangspunten en principes. Juist ook de Bijbel hecht belang aan goede relaties, als het ons oproept om, voor zover het van ons afhangt vrede te houden met alle mensen³. Het contextuele denken wil mensen daarin begeleiden. Het eren van ouders mag daarin wel als heel bijzonder aandachtspunt genoemd worden. De meest intrigerende betekenis voor

het pastoraat is misschien zelfs wel te vinden in de wijze waarop vanuit het contextuele denken mensen begeleid worden in het vergeven (ontschuldigen) van bijvoorbeeld ouders. Maar ook het leren verantwoordelijkheid te dragen voor hen die aan je zijn toevertrouwd is een thema dat vanuit het contextuele denken handen en voeten gegeven kan worden. En zo zijn meer dwarsverbanden te vinden. Een uitdaging waar de studiedag in Ede ongetwijfeld ook niet voor zal weglopen.

Jaap van der Meiden, psychotherapist ER heeft een eigen praktijk voor contextuele therapie. Hij is opleider en supervisor contextuele hulpverlening aan de Christelijke Hogeschool Ede en adjunct directeur van de HdS, christelijke organisatie voor zorg en welzijn. Hij schreef oa. 'Als banden knellen, Over relatieproblemen tussen volwassen kinderen en hun ouders Uitgeverij Groen, Heerenveen, 2003

¹ www.lerenoverleven.be

² Michielsens, M. van, W. van Mulligen en L. Hermkens (red.): Leren over leven in loyaliteit; over contextuele hulpverlening. 1998, Acco Leuven / Amersfoort. Blz. 24.

³ Rom 8:12

Literatuur

Boszormenyi -Nagy, Ivan en Geraldine M. Spark: Invisable Loyalties; Reciprocity in intergenerational family therapy. 1984 Brunner Mazel New York.

Boszormenyi-Nagy, Ivan en Barbara Krasner: Tussen geven en nemen; over contextuele therapie. De Toorts Haarlem, 1994.

Meiden, Jaap van der: Als banden knellen, Over relatieproblemen tussen volwassen kinderen en hun ouders Uitgeverij Groen, Heerenveen, 2003

Michielsens, M. van, W. van Mulligen en L. Hermkens (red.): Leren over leven in loyaliteit; over contextuele hulpverlening. 1998, Acco Leuven / Amersfoort.